PACTUL RIBBENTROP-MOLOTOV. O PERSPECTIVĂ GEOPOLITICĂ PE „DURATA LUNGĂ A ISTORIEI”

CONSTANTIN HLIHOR

The Ribbentrop-Molotov Pact. A Geopolitical Perspective on the “Long Durée of History”

(*Abstract*)

It has been 80 years since the Nazi Germany and the Soviet Union divided the Europe in spheres of interest and influence. The echoes of this cynical bargain did not cease to exist either in the political and diplomatic world and in the European historiography and geopolitical studies. This event remained in the European collective memory because it produced one of the greatest geopolitical surprises of the twentieth century for European diplomacy.

Since this genuine geopolitical shock was consumed, analysis and debates have focused more on the historical interpretation and less on the perspective of other disciplines on the brink of history, such as, for example, geopolitics. In Romania, the research and analysis of the political, diplomatic and geopolitical consequences of this event were combined with the consequences it had on the country by annexing Bessarabia and northern Bukovina in the summer of 1940.

Key words: Ribbentrop-Molotov Pact, spheres of influences, geopolitical interests; Bessarabia and Nothern Bukowina.

Introducere

Au trecut 80 de ani de la înţelegerea a două puteri totalitare – Germania nazistă şi Uniunea Sovietică – prin care îşi împărţeau sferele de interes şi de influenţă pe continentul european, iar ecourile nu s-au stins nici în lumea politică şi diplomatică[1],

[1] Vezi şi: Linas Linkevičius, *Putin has defended the Nazi-Soviet pact. Time for the West to wake up*, în „The Guardian”, 7 nov. 2014, online https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/nov/07/vladimir-putin-defended-nazi-soviet-pact-west-world-war-two; Timothy Snyder, *Putin’s New Nostalgia*, în NYR Daily, November 10, 2014, online https://www.nybooks.com/daily/2014/11/10/putin-nostalgia-stalin-hitler (20 martie 2019).

Analele Bucovinei, **XXVI**, *2* (53), p. 521–538, Rădăuți – Bucureşti, 2019

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

dar nici în cea a istoriografiei europene şi nu numai[2]. Evenimentul a rămas în mentalul colectiv european deoarece a produs pentru diplomaţia europeană una dintre marile surprize geopolitice ale secolului al XX-lea. De la consumarea acestui veritabil şoc geopolitic, analiza şi dezbaterea s-au concentrat în special pe interpretarea de ordin istoric[3] şi mai puţin din perspectiva altor discipline aflate la graniţa istoriei cum ar fi, de exemplu, geopolitica. În România, cercetarea şi analiza consecinţelor politico-diplomatice şi geopolitice ale acestui eveniment au fost conexate consecinţelor pe care le-a avut asupra ţării prin anexarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei în vara anului 1940[4].

Din perspectiva analizei istorice de tip clasic, în care ideologiile îşi aveau rolul lor în definirea politicii externe a statelor, tratatul dintre două state cu regim politic profund antagonic părea, pentru mulţi oameni politici şi pentru opinia publică, un nonsens. Acest lucru avea să îl recunoască, după o jumătate de secol de la semnarea sa, şi unul dintre înalţii oficiali ai Uniunii Sovietice, A. N. Yakovlev, membru al Biroului Politic, secretarul CC al PCUS. Într-un interviu acordat în vara anului 1989 ziarului „Pravda", referindu-se la modul cum a reacţionat opinia publică din URSS, acesta afirma: „Partidul şi poporul n-au fost pregătiţi pentru asemenea cotitură. Timp de 6 ani şi ceva Uniunea Sovietică nu numai că a demascat fascismul,

[2] Vezi și: Stephane Courtois, *Pata oarbă a memoriei europene. 23 august 1939: alianța sovietico-nazistă*, Fundația Academia Civică, 2009; Izidors L. Vizulis, *The Molotov-Ribbentrop Pact of 1939: The Baltic Case*, Praeger, 1990; В. П. Любин, *История нацистского рейха и его краха. Восприятие нацистского режима современными немцами. Историографический обзор* [Istoria Reich-ului nazist și a prăbușirii acestuia. Receptarea regimului nazist de către germanii contemporani. Excurs istoriografic], online http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/35241/1/iuro-2015-143-16.pdf (20 martie 2019).

[3] Vezi și: Jürgen Förster, Evan Mawdsley, „Hitler and Stalin in Perspective: Secret Speeches on the Eve of Barbarossa", în „War in History", vol. 11, issue 1, January 1, 2004, p. 61–103; Jonathan Haslam, „Soviet-German Relations and the Origins of the Second World War: The Jury Is Still Out", în "The Journal of Modern History", nr. 69, 1997, p. 785–797, online https://doi.org/10.1086/245594; Elena Semenova, David G. Winter, *Soviet and German Implicit Perceptions of Mutual Threat, 1939–1941*, online https://www.researchgate.net/profile/Elena_Semenova/publication/329281805_Soviet_and_German_Implicit_Perceptions_of_Mutual_Threat_1939-1941 (20 martie 2019).

[4] Vezi și: Vitalie Văratic, Ion Șișcanu (ed.), *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, Chișinău, Editura „Universitatea", 1991; Ion Constantin, *România, marile puteri și problema Basarabiei*, București, Editura Enciclopedică, 1995; Florin Constantiniu, *Între Hitler și Stalin. România și Pactul Ribbentrop-Molotov*, București, Editura Danubius, 1999; Florin Constantiniu, *1941. Hitler, Stalin și România*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002; Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003; Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Iași, Editura Moldova, 1990; Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, Iași, Institutul European, 1995; Dinu C. Giurescu, *România în cel de-al Doilea Război Mondial (1939–1943)*, București, Editura All Educational, 1999; Mircea Mușat, *Drama României Mari*, București, Editura Fundației România Mare, 1992; Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1992; Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României. 1939–1947*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1994; Ion Șișcanu, *Raptul Basarabiei*, Chișinău, Universitas, 1992; Ion Șișcanu, *Uniunea Sovietică-România. 1940*, Chișinău, 1995.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

identificându-l cu agresiunea şi războiul”[5]. La fel de surprinsă a fost şi societatea germană, deoarece pentru Adolf Hitler şi Partidul Nazist demonizarea comunismului a fost principala temă a propagandei, comuniştii fiind pentru ei purtătorii de microbi pentru toate „bolile” Europei, iar liderii de la Kremlin erau cei care dirijau acest regim[6]. Stalin declarase nu o dată că va spulbera imperialismul occidental[7], pentru a putea realiza viziunea paranoică a lui Lenin care dorea înfăptuirea unei *republici mondiale comuniste*. Şi totuşi această înțelegere s-a consumat în ultima decadă a lunii august 1939!

Înțelegerea sovieto-germană capătă astăzi noi sensuri şi interpretări dacă luăm în calcul schimbările produse în ecuația geopolitică a lumii, în general, şi a Europei în special. În numai două decenii de la terminarea primei conflagrații mondiale raporturile de forțe pe continent s-au modificat dramatic. A avut loc, practic, o răsturnare a forțelor în balanța de putere între învingătorii şi învinşii Primului Război Mondial[8], iar principalii contestatari ai ordinii internaționale instaurate prin Tratatele de Pace de la Paris din 1919–1920, Germania şi Uniunea Sovietică, au exploatat din plin aceste oportunități geopolitice. Astfel, în acest context geopolitic 23 august 1939 este şi momentul în care Moscova şi-a lansat politică imperiala îmbrăcată în hainele ideologiei comuniste care va conduce, după aprecierea unui cunoscut geopolitician rus contemporan, Dmitri Trenin, „la cea mai mare extindere a influenței ruseşti la scară globală”[9].

Dacă la acestea sunt adăugate şi psiho-fixațiile de ordin istoric create în timp de percepțiile liderilor sovietici asupra lumii capitaliste care îi conduceau la o viziune a unei insule socialiste încercuită de puteri ostile[10], putem înțelege de ce aceştia căutau alianțe din rațiuni geopolitice şi nu ideologice. Pe de altă parte, semnificația geopolitică a evenimentului este dată şi de ambițiile imperiale ale liderilor naziști care doreau să „achiziționeze” cât mai mult „spațiu vital”[11]. În acest punct alianța dintre Moscova şi Berlin conținea în substanța ei şi germenii viitoarei confruntări pentru hegemonie globală. Interesele imperiale nu aveau cum să se oprească la nivel regional nici pentru Stalin, nici pentru Hitler. Confruntarea dintre cele două ideologii hegemonice se va amâna pentru un timp, pentru fiecare dintre

[5] A. N. Iacovlev răspunde ziarului „Pravda” despre Pactul Ribbentrop-Molotov. „*Este evidentă devierea de la normele leniniste ale politicii externe sovietice*”, online https://mariusmioc.wordpress.com/2011/08/22/a-n-iacovlev-raspunde-ziarului-pravda-despre-pactul-ribentrop-molotov (20 martie 2019).

[6] Karthik Narayanaswami, *Analysis of Nazi Propaganda. A Behavioral Study*, online https://blogs.harvard.edu/karthik/files/2011/04/HIST-1572-Analysis-of-Nazi-Propaganda (20 martie 2019).

[7] Albert L. Weeks, *Stalin's Other War: Soviet Grand Strategy, 1939–1941*, Rowman & Littlefield, Lanham, Boulder, New York, Oxford, 2002, p. 4–5.

[8] Vezi, pe larg: Williamson Murray, *The Change in the European Balance of Power, 1938–1939: The Path to Ruin*, Princeton University Press, Princeton, 1984.

[9] Dmitri Trenin, „Russia's Spheres of Interest, not Influence”, în „The Washington Quarterly”, vol. 32, issue 4, 2009, p. 6.

[10] Geoffrey Roberts, *Stalin's pact with Hitler*, I. B. Tauris & Co Ltd., 1st edition, 1989, p. 30.

[11] Colin S. Gray, Geoffrey Sloan eds., *Geopolitics, Geography and Strategy*, Routledge, London, New York, 2013, p. 232–237.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

părți din rațiuni strategice diferite. Din această perspectivă, nimeni nu poate crede că, în momentul în care, după semnarea pactului în seara de 23 august 1939, Stalin toasta în sănătatea Führerului Hitler[12], își schimbase ambițiile politice imperiale sau devenise peste noapte un admirator al liderului nazist. Întrevăzuse o oportunitate geopolitică şi geostrategică, aşa cum se gândea şi la Berlin.

Aceste evoluții au fost posibile şi pentru că, mai ales la Berlin, studiile de geopolitică au exercitat o anumită influență asupra liderilor naziști. Generalul Karl Haushofer este văzut de istorici şi analişti drept principalul „pedagog" în „educația" liderilor naziști privind politica externă a celui de-al treilea Reich[13]. Acesta, în scrierile sale, a preluat modelul lui Mackinder, care avea în centrul său teoria *heartland*-ului plasat în inima Euroasiei, pentru a pleda pentru o apropiere de Uniunea Sovietică. Convingerea generalului geopolitician era că se poate controla *heartland*-ul/Euroasia doar printr-o alianță, şi nu prin cucerire militară[14]. Haushofer este considerat drept unul dintre cei mai mari susținători ai semnării Pactului germano-sovietic de neagresiune din 1939. Convingerile sale au fost atât de puternice, încât a protestat împotriva declanşării războiului împotriva Uniunii Sovietice din iunie 1941. Această atitudine i-a adus arestarea, iar publicația geopolitică al cărui director era – „Zeitschrift für Geopolitik" – a fost interzisă[15]. Miza geopolitică a spațiilor pentru care cele două mari puteri totalitare s-au înțeles în august 1939 a marcat atlasul mental (mental map) al liderilor de la Kremlin pentru următoarele multe decenii. Când s-a produs marea răsturnare în balanța forțelor şi Hitler şi-a atacat „partenerul", Stalin a negociat cu noii săi aliați, având în minte aceleaşi spații asupra cărora se înțeleseseră cu doar câțiva ani mai înainte cu naziştii. Miza geopolitică nu dispăruse. Nici la peste 70 de ani de la semnarea documentului, liderii de la Moscova nu au reuşit să se împace cu „trecutul" şi să accepte faptul că Pactul Ribbentrop-Molotov a avut consecințe profund negative asupra arhitecturii de securitate europene şi a ordinii internaționale[16]. De jure, prevederile acestei înțelegeri au fost anulate încă de la începerea operațiunii Barbarosa, dar, *de facto*, ele nu au dispărut din atlasul geopolitic din mintea liderilor de la Kremlin nici la încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale, nici în deceniile următoare.

[12] Laurence Rees, *WW II Behind Closed Doors: Stalin, the Nazis, and the West*, Vintage Books, New York, 2008, p. 7–8.

[13] Vezi şi: Holger H. Herwig, *The Demon of Geopolitics: How Karl Haushofer „Educated" Hitler and Hess*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2016.

[14] Pat O'Sullivan, Jesse W. Miler Jr., *The Geography of Warfare*, Routledge Library Editions: Political Geography, Routledge, London, New York, 2015, p. 95–96.

[15] Yves Lacoste, „La géographie, la géopolitique et le raisonnement géographique", în „Hérodote", 2012/3 (nr. 146–147), p. 14–44, online https://www.cairn-int.info/article-E_HER_146_0014--geography-geopolitics-andgeographical.htm (20 martie 2019).

[16] Anna Dolgov, „Putin defends Ribbentrop-Molotov Pact in Press Conference with Merkel", în „The Moscow Times", May 11, 2015, online https://www.themoscowtimes.com/2015/05/11/putin-defends-ribbentrop-molotov-pact-in-press-conference-with-merkel-a46441; Linas Linkevičius, *op. cit*., 7 Nov. 2014.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

1. Când interesele geopolitice ale Marilor Puteri au depăşit barierele ideologice, ordinea internaţională liberală a început să se dezintegreze

După terminarea Primului Război Mondial, lumea a fost reaşezată într-o nouă ordine internaţională, expresie a schimbării raportului de forţe între Marile Puteri, dar şi a impunerii în mentalul colectiv european a noilor valori etice, morale şi aspiraţii de pace şi securitate. Principiul organizării tuturor popoarelor pe baze naţionale a dat posibilitatea creării unei Europe a naţionalităţilor[17]. Pe harta Europei apar noi actori – Cehoslovacia, Polonia, statele baltice, Finlanda –, unele popoare îşi desăvârşesc sau îşi construiesc unitatea statală – România, Regatul Sârbo-Croato-Sloven şi Cehoslovacia. S-a construit un nou set de principii şi norme de drept internaţional în care printre alte valori dreptul forţei este înlocuit cu forţa dreptului, ceea ce a permis statelor mici şi mijlocii să îşi exprime propriile interese în numele principiului egalităţii statelor, indiferent de mărime, putere economică şi militară. Edificiul construit se baza pe idealismul preşedintelui american Woodrow Wilson în care forţa morală şi etica trebuiau să constituie temelia relaţiilor internaţionale[18].

Învingătorii care au construit această nouă ordine aveau convingerea că utilizarea forţei şi a războiului vor dispărea în mod natural în relaţiile dintre state[19]. Pentru mulţi analişti şi istorici viziunea idilică asupra păcii pe care s-a construit noua arhitectură de securitate apărea drept o utopie. Unii savanţi, precum E. H. Carr, atrăgeau atenţia că marile puteri învinse sau izolate, cum a fost cazul Germaniei şi al Uniunii Sovietice, vor apela la forţa brută pentru a-şi materializa interesele, deoarece „puterea a rămas aspectul dominant al ordinii internaţionale”[20]. A nu se înţelege faptul că doar aceste două mari puteri au procedat în acest fel. Marea Britanie încă din primii ani interbelici a revenit la „tradiţionala sa politică de

[17] Vezi, pe larg: George Sofronie, *Principiul naţionalităţilor în dreptul internaţional public*, Bucureşti, Atelierele Grafice: Cultura Naţională, 1929; idem, *Principiul naţionalităţilor în tratatele de pace din 1919–1920*, ediţie de C. Schifirneţ, Editura Albatros, Bucureşti, 1999; I. Ciupercă, *Autodeterminarea – trăsătură fundamentală a istoriei Europei la sfârşitul Primului Război Mondial*, în *Marea Unire din 1918 în context european*, coordonator Ioan Scurtu, Bucureşti, 2003; Ioan Scurtu, *Românii în secolul naţionalităţilor*, online http://www.ioanscurtu.ro/category/articole-ioan-scurtu; Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea*, Harta politică a Europei după Primul Război Mondial*, online https: //csricraiova.wordpress.com/2010/02/12/harta-politica-a-europei-dupa-primul-razboi-mondial-de-gh-buzatu-marusia-cirstea (21 martie 2019).

[18] Denna F. Fleming, *The United States and the League of Nations 1918–1920*, London, 1932, p. 8, citat de Stephen Mcglinchey, *E. H Carr and The Failure of the League of Nations*, online https: //www.e-ir.info/2010/09/08/e-h-carr-and-the-failure-of-the-league-of-nations (21 martie 2019).

[19] Vezi şi: Mihai Iacobescu, *România şi Liga Naţiunilor 1919–1929*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1988; Petre Bărbulescu, *România la Liga Naţiunilor (1929–1939)*, Bucureşti, Editura Politică, 1975; M. Patrick Cottrell, „The League of Nations experiment and the quest for world order”, în M. Patrick Cottrell, ed., *The League of Nations Enduring Legacies of the First Experiment at World Organization*, Routlledge, London, September 2017; Ross A. Kennedy, *The Will to Believe: Woodrow Wilson, World War I and America's Strategy for Peace and Security*, Kent, State University Press Kent, OH, 2009.

[20] E. H. Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919–1939*, p. 234.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

echilibru între marile puteri ale Europei”[21]. Între discursul politic şi diplomatic şi interesele geopolitice apare o prăpastie pe care nu toţi oamenii politici ai vremii, inclusiv cei din România, au sesizat-o şi, prin urmare, la provocările imperialismelor de stânga şi de dreapta au fost date răspunsuri inadecvate.

Evaluarea geopolitică din perspectiva modului în care marile puteri şi-au dimensionat potenţialul militar pentru a-şi promova interesele naţionale scoate în evidenţă fragilitatea noii ordini impuse de învingătorii primei conflagraţii mondiale şi pericolul ce pândea construcţia arhitecturii graniţelor naţionale din partea expansionismului imperial de dreapta, dar şi de stânga. Academicianul Florin Constantiniu a constatat acest fapt din analiza modului în care au fost tratate, în cadrul Conferinţei de Pace de la Paris, din 1919–1920, Germania şi Rusia Sovietică. Ambele au fost „proscrise” de sistemul de la Versailles[22]. În consecinţă, „dincolo de statutul politic al Germaniei şi Rusiei Sovietice, cele două ţări erau impuse spre colaborare de noile realităţi teritorial-politice, create de sistemul de la Versailles şi, în primul rând, de restaurarea Poloniei”[23]. Aprecierile istoricului român erau în perfectă concordanţă şi cu observaţiile făcute în epocă de istoricul francez J. Bainville, care, în anul 1920, atrăgea atenţia că „Tratatul de la Versailles a legat alianţa dintre Germania şi Rusia. Nu avem dreptul să ne înşelăm. Din moment ce între Germania şi Rusia se reconstituia, pe seama uneia şi a alteia, o Polonie, se stabilea comunitatea de interese şi de sentimente. Germanii şi ruşii nu se iubesc, dar ei sunt, ca să spunem aşa, complementari. Ei au nevoie să fie în contact, să schimbe produse, oameni, şi ei nu se pot întâlni decât peste corpul statului polon. Ei sunt mai puţin complici pentru a-şi garanta bucata lor de Polonie, cât mai ales pentru a o distruge şi a o împărţi din nou. După înfrângerea ei, Germania trebuia să dorească în chip firesc alianţa cu Rusia. Şi totuşi, aceasta n-ar fi fost un motiv suficient pentru ca ea să fie sigură că o va obţine. Polonia pare să fi fost inventată pentru a grăbi apropierea”[24]. Tratatul de la Rapallo, semnat de cele două puteri în 1922, a normalizat relaţiile diplomatice şi a renunţat la revendicările teritoriale unul împotriva celuilalt şi a stabilit un cadru pentru acorduri economice suplimentare. Prin tratatul încheiat de miniştrii de externe Walther Rathenau şi Gheorghi Vasilievici Cicerin cele două părţi îşi acordau în mod reciproc clauza naţiunii celei mai favorizate, renunţându-se totodată şi la pretenţiile pe care fiecare din cele două puteri le avea la adresa celeilalte[25]. S-au pus bazele unei cooperări comerciale şi industriale care viza inclusiv producerea de arme şi tehnică militară. Astfel, între anii 1924 şi 1932, au fost înfiinţate mai multe uzine în Uniunea Sovietică, în care s-au construit tancuri şi maşini de luptă,

[21] Sorin Arhire, „Politica externă a Marii Britanii faţă de Europa 1919–1939” (I), în „Terra Sebvs. Acta Mvsei Sabesiensis”, Sebeş, 5, 2013, p. 440.

[22] Florin Constantiniu, *Între Hitler şi Stalin. România şi pactul Ribbentrop-Molotov*, Bucureşti, Editura Danubius, 1991, p. 9.

[23] *Ibidem*.

[24] *Ibidem*.

[25] John Hiden, *Germany and Europe 1919–1939*, 2nd ed., Longman, London and New York, 1993, p. 127.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

laboratoare unde au fost experimentate substanțe toxice de luptă. Prin clauze secrete, autoritățile de la Moscova au autorizat folosirea spațiului sovietic de către germani în scopul experimentării unor arme interzise prin Tratatul de Versailles[26]. La intrarea în Liga Națiunilor, Germania a insistat să rămână neutră în ciocnirile diplomatice dintre Uniunea Sovietică şi Occident, în ciuda unei destrămări treptate a relațiilor[27].

Decizia lui Stalin de a încheia o alianță cu Hitler în 1939 avea la baza sa şi o „tradiție geopolitică" în care s-a demonstrat că două state cu sisteme politice şi ideologii opuse pot coopera dacă satisfacerea intereselor vitale impune acest lucru[28]. Acest lucru a fost confirmat şi de consilierul Ambasadei Germaniei de la Moscova, Andor Henke, care a transcris conținutul discuțiilor dintre von Ribbentrop şi Stalin. Potrivit acestuia, Ribbentrop a declarat în fața liderilor sovietici că germanii ştiau că nu există „conflicte naturale de interese" între cele două țări şi, de asemenea, şi-a dat seama că tulburarea relațiilor prieteneşti dintre cele două state a fost rezultatul intrigii exorbitante, în special din Anglia. Stalin i-a răspuns la rândul său că a crezut acest lucru şi că ştia că poporul german doreşte pacea şi, prin urmare, va saluta relațiile de prietenie[29]. Atât Germania lui Hitler, cât şi URSS-ului lui Stalin aveau un interes comun geopolitic şi geostrategic: „revendicări" teritoriale pe seama Poloniei şi a altor vecini. Încheierea unui pact cu sovieticii i-a permis lui Hitler să atace nestingherit Polonia, fără teama că ar putea fi implicat într-un război pe două fronturi, şi de a evita ceea ce cancelarul prusac Otto von Bismarck avertiza în testamentul său politic, că Germania va putea fi învinsă doar dacă va purta un război pe două fronturi[30], iar lui Stalin i-a permis să anexeze teritorii pe seama vecinilor săi, printre care şi a României.

La 1 septembrie 1939, la numai o săptămână de la semnarea pactului, armata germană a invadat Polonia, iar la 17 septembrie Armata Roşie a intervenit militar şi ea în Polonia dinspre est, pentru a „proteja" minoritățile naționale[31]. Agresiunea sovietică s-a desfăşurat pe fondul unui război propagandistic fără precedent. Acest fapt a făcut ca surprinderea autorităților, a militarilor şi a opiniei publice poloneze să fie atât de mare, încât au trăit iluzia că invadatorii au continuat să repete că au venit să ajute, iar strigătele: „Beat the Germans" au fost auzite pretutindeni. Propaganda a fost atât de eficientă încât, în unele locuri, sovieticii erau întâmpinați cu flori şi plânsete de bucurie[32]. În acelaşi timp, Molotov a convocat ambasadorul polonez la

[26] Sorin Arhire, *op. cit*., p. 448.

[27] John Hiden, *op. cit*., p. 128–130.

[28] Gh. Buzatu, *Bătălia pentru Basarabia 1941–1944*, București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 10.

[29] Andor Hencke, *Nazi-Soviet Relations*, p. 75, citat în Stephen Calkin, *A Marriage of Convenience: The Pre-War Relationship between Nazi Germany and the Soviet Union*, online http://www.wou.edu/history/files/2015/08/stephencalkin.pdf (2 aprilie 2019).

[30] Mihai Ciubotaru, „Europa şi Pactul Ribbentrop-Molotov", în „Clipa", 30 octombrie 2010, anul XX, online http://www.clipa.com/a1976-Europa-si-Pactul-Ribbentrop-Molotov.aspx (2 aprilie 2019).

[31] Stéphane Courtois, „Retour sur l'alliance soviéto-nazie, 70 ans après", în „Fondation pour l'innovation politique", Juillet 2009, p. 7, online www.fondapol.org (2 aprilie 2019).

[32] Andrzej Włusek, „Soviet invasion of Poland 1939", în „ENRS Articles", 21 august 2018, online https://enrs.eu/en/news/882-17-september-1939-the-soviet-invasion-of-poland (2 aprilie 2019).

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

Moscova şi i-a spus că „deoarece Republica Polonia a încetat să existe", au fost luate măsuri pentru a proteja locuitorii din vestul Bielorusiei şi Ucrainei[33].

Germania nazistă şi Uniunea Sovietică au împărţit teritoriul polonez sub privirile unei Europe şocate. Armata germană şi cea rusă au organizat chiar şi o paradă militară comună, dedicată „marii" victorii, care a avut loc în oraşul Brest-Litovsk devenit un simbol al cooperării germano-sovietice. Era exemplul cel mai elocvent că dincolo de războiul propagandist din epocă interesele geopolitice, şi nu ideologiile au fost „răspunzătoare" pentru modul în care cele două state au pecetluit soarta Poloniei şi a altor state aflate în vecinătatea lor[34]. Cooperarea militară şi politică dintre Stalin şi Hitler a fost urmată, în februarie 1940, de una la fel de fructuoasă prin semnarea unui acord comercial. Astfel, Germania a furnizat pentru URSS cantităţi mari de echipamente industriale şi militare – inclusiv un crucişător! –, iar URSS a livrat în Germania milioane de tone de cereale, sute de mii de tone de petrol, zeci de mii de tone de minerale rare esenţiale pentru industria aeronautică (mangan, platină). A fost o adevărată „luna de miere între cele două puteri totalitare"[35].

Interesele geopolitice ale dictatorului de la Kremlin nu erau limitate doar la „rezolvarea" problemei poloneze. URSS, fără să îşi asume vreun moment tradiţia imperială a Romanovilor, a devenit un imperiu construit pe ideologia marxist-leninistă. Stalin a folosit momentul înţelegerii cu liderii nazişti pentru a recăpăta ceea ce pierduse în cursul războiului civil[36]. Astfel, Moscova şi-a extins sfera de ocupaţie şi control geostrategic, în detrimentul Finlandei, atacată pe 30 noiembrie şi învinsă în 12 martie 1940; a anexat Estonia (în 12 iunie 1940), Lituania (17 iunie), Letonia (18 iunie). Cele trei state baltice dispar de pe harta politică a Europei şi devin „republici sovietice".

Explicaţiile acestei extensii imperiale a Uniunii Sovietice îşi au raţiuni geopolitice. Victoria neaşteptat de rapidă asupra Franţei a demonstrat superioritatea Wehrmacht-ului şi a condus la schimbări de ordin geopolitic. Confruntat cu o schimbare dramatică a balanţei puterii pe continentul european după capitularea Franţei în iunie 1940, Stalin a reacţionat prompt prin ocuparea statelor baltice ca zonă tampon şi posibil spaţiu de (re)negociere a sferelor de influenţă cu Hitler. Referindu-se la acest aspect, Florin Constantiniu aprecia că „Incredibil de rapida prăbuşire a Franţei a obligat Kremlinul să-şi modifice radical strategia în privinţa realizării «planului de anexiuni»: nu mai era timp pentru o precaută şi treptată luare în stăpânire a teritoriilor fixate prin protocoalele secrete din 23 august şi 28 septembrie. Dacă Germania, victorioasă

[33] *Ibidem*.

[34] Vezi şi: Gabriel Gorodetsky, *Grand Illusion. Stalin and the German Invasion of Russia*, Yale University Press, London, 1998, p. 8–9; Stephen M. Walt, „Alliance Formation and the Balance of World Power", în „International Security", vol. 9, nr. 4, Spring, 1985, p. 8; Silvio Pons, Andrea Romano, *Russia in the Age of Wars (1914–1945)*, Milano, 2000, p. 239.

[35] Stéphane Courtois, *op. cit*., p. 10.

[36] Ingeborg Fleischhauer, „Soviet Foreign Policy and the Origins of the Hitler-Stalin Pact", în Bernd Wegner (ed.), *From Peace to War. Germany, Soviet Russia and the World, 1939–1941*, Berghahn Books, Oxford, 1997, p. 31, 43.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

în Vest, avea mâinile pe deplin libere în Est, s-ar fi putut ca Berlinul să nu mai considere util Pactul Molotov-Ribbentrop şi să se opună anexiunilor acceptate în toamna anului 1939”[37].

Sunt doar câteva dintre concluziile cercetărilor efectuate de istorici cu o mare reputație științifică ce arată că dictatorul sovietic nu era un lider care se ghida în politica internațională în conformitate cu setul de convingeri ideologice, ci ca un veritabil jucător strategic pe harta geopolitică a continentului european. A fost un fin observator al balanței de putere de pe continent şi, din această perspectivă, a intuit că spre finalul deceniului patru Germania va deveni un factor de putere în detrimentul altor două mari puteri, Franța şi Marea Britanie. Înțelegerea cu Hitler nu a fost doar un rezultat al eșecului negocierilor ce vizau securitatea pe continentul european din anii 1936–1939, ci un calcul rezultat din evoluțiile schimbătoare a acestor negocieri. Sunt informații care evidențiază faptul că Stalin ar fi acceptat o alianță cu Hitler chiar şi în perioada în care relațiile dintre Moscova şi Berlin erau extrem de reci. Defectorul sovietic Leon B. Helphand, care a fugit în Vest în vara anului 1940, afirma că Stalin a preferat o înțelegere cu Hitler în detrimentul puterilor înainte de august 1939. Afirmația a fost susținută şi de Walter Krivitsky, şeful serviciului secret militar sovietic din Europa de Vest. Acesta a publicat o serie de articole în „Saturday Evening Post”, în aprilie 1939, afirmând că Stalin a căutat un acord cu Germania nazistă din 1934[38]. Cercetări recente par să nu confirme anul 1934 ca fiind primele indicii că Moscova ar fi preferat un acord cu Germania, şi nu cu puterile occidentale vestice, aşa cum au afirmat defectorii sovietici ai epocii, ci le plasează cu doi-trei ani mai târziu, respectiv în 1935–1937[39]. Acribia istoricilor confirmă faptul că la Moscova calculele geopolitice ale evoluțiilor de putere şi interese din ecuația marilor puteri a contat mai mult decât convingerile ideologice, aşa cum se afirma în discursul public[40]. Aceasta este şi rațiunea pentru care fiecare dintre părți a considerat înțelegerea drept un respiro pentru a se pregăti în vederea realizării intereselor geopolitice pe termen lung, iar acestea presupuneau înlăturarea celuilalt. „L-am înşelat pe Hitler”, striga Stalin fericit, după semnarea acordului. Cam acelaşi lucru credea şi Hitler despre Stalin[41].

Timpul a fost pentru ambele tabere extrem de prețios[42]. Astfel se explică şi graba cu care sovieticii au trecut la materializarea intereselor negociate cu liderii

[37] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 371.

[38] Anna M. Cienciala, „The Nazi-Soviet Pact of August 23, 1939: When did Stalin decide to align with Hitler, and was Poland the Culprit?”, în B. B. Biskupski, *Ideology, Politics and Diplomacy in East Central Europe*, Boydell & Brewer, University of Rochester Press, 2003, p. 161.

[39] *Ibidem*, p. 218.

[40] Klára Fabianková, „Search for Partnership: German-Soviet Political Relations on the Eve of the Second World War”, în „Prague papers on the history of international relations”, 2/2015, p. 119.

[41] Victor Suvorov, *Spărgătorul de gheață*, Iași, Editura Polirom, 1995, p. 54.

[42] Geoffrey Roberts, „Ideology, calculation and improvisation: spheres of influence and Soviet foreign policy 1939–1945”, în „Review of International Studies”, issue 25, 1999, p. 660–661; Klára Fabianková, *op. cit.*, p. 117.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

naziști. Din perspectiva analizei geopolitice este interesantă de observat şi percepția liderilor marilor puteri occidentale asupra acestor evoluții în ecuația de putere şi de negociere a intereselor. Politicienii britanici şi francezi au subestimat unele probleme cheie din această ecuație. Aceştia au subestimat adevărata forță militară sovietică, au judecat URSS prin prisma regimului stalinist şi nu au apreciat importanța strategică a Uniunii Sovietice pentru Germania în Europa Centrală şi de Est. Ei nu şi-au dat seama că vor pierde, în caz de alianță a sistemelor totalitare, un impact în mare parte din spațiul european important, precum şi faptul că Stalin are mai multe opțiuni de a-şi impune interesele. După criza de la München, Stalin s-a temut de izolarea pe termen lung şi trebuia să contracteze pactul militar care să-i asigure neutralitatea şi câştigurile teritoriale în secvența politicii expansive a lui Hitler. Klára Fabianková observa că Franța şi Marea Britanie au presupus în mod incorect că politica externă a Germaniei şi a Uniunii Sovietice va fi mai mult corespondentă cu ideologia lor decât cu pragmatismul. Reprezentanții diplomației britanice au făcut o greşeală atunci când Londra nu s-a pronunțat mai puternic împotriva Germaniei, nu şi-a estimat puterea militaro-economică, ci mai degrabă s-a retras, în a doua jumătate a anilor treizeci[43]. Evoluțiile geopolitice de pe continentul european au depins şi de modul cum oamenii politici au perceput corect sau eronat posibile consecințe ale unui asemenea act diplomatic.

2. Pactul Ribbentrop-Molotov şi situația geopolitică a României

Răsturnările din ecuația geostrategică de putere a continentului european, generate de înțelegerile secrete ale Pactului sovieto-german, au afectat serios poziția geopolitică a statului român pe termen scurt şi lung, a istoriei sale contemporane. Convergența de moment a intereselor celor două regimuri totalitare a schimbat configurația geostrategică a unui vast spațiu, de la Marea Baltică la cea Mediteraneeană, care a devenit nu numai un spațiu acut de insecuritate, ci şi de manifestare a imperialismelor sovieto-germane. La Bucureşti, oamenii politici, deşi nu aveau informații concrete despre conținutul înțelegerilor sovieto-germane, au intuit corect consecințele geopolitice şi geostrategice asupra României. Regele Carol al II-lea, în *Jurnalul* său din 22 august 1939, era cât se poate de categoric în acest sens: „Se mai pune întrebarea, foarte importantă, ce preț au plătit germanii pentru această schimbare la față? Unii, cum e Urdăreanu, cred că [URSS şi Germania] şi-au împărțit teritoriile Europei Orientale, mai ales cele poloneze şi ale noastre. În tot cazul, noi suntem, în primul plan al primejdiei”[44]. La rândul său, prim-ministrul Armand Călinescu nota: „Lovitura de teatru a acordului germano-sovietic. Socotesc situația foarte gravă. S-au înțeles oare la o împărțire a Poloniei şi României?”[45]

[43] Klára Fabianková, *op. cit*., p. 122.
[44] Apud Gh. Buzatu, *Hitler...*, p. 37.
[45] Apud Ioan Scurtu, *Istoria românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu*, culegere de studii, București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 165

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

Aşa cum constata şi Florin Constantiniu, la Bucureşti exista o percepție corectă a posibilelor evoluții geopolitice în regiunea central şi de sud-est europeană: „În momentul încheierii tratatului germano-sovietic, atenția lui Hitler şi Stalin era îndreptată asupra Europei Central-Răsăritene, unde avea să izbucnească războiul şi unde cei doi pregăteau împărțirea Poloniei. Europa de Sud-Est a făcut, în consecință, obiectul articolului 3 din Protocolul adițional secret, redactat intenționat într-o formă mai puțin precisă, care dădea însă satisfacție semnatarilor, în aşteptarea intervențiilor de mai târziu”[46]. Deşi în textul tratatului în ceea ce priveşte sud-estul european sovieticii şi germanii îşi partajau interesele cu indicare în mod expres a Basarabiei, erau evidente „portițele” lăsate pentru viitoare negocieri[47]. În documentul semnat se menționa: „În privința sud-estului Europei, din partea sovietică este subliniat interesul pentru Basarabia. Partea germană declară totalul dezinteres politic pentru aceste regiuni”[48]. Această parte a teritoriului românesc revendicată de sovietici nu putea fi însoțită decât de cuvântul regiune. Nu poate fi vorba de o greşeală de exprimare în conținutul unui document diplomatic negociat atât de intens de cele două părți. Ambele părți erau conştiente de faptul că evoluțiile de pe continentul european erau într-o permanentă dinamică, iar ambiguitatea le-ar fi permis noi negocieri în sferele de influență.

De altfel, schimbările în balanța de putere, generate de înțelegerea sovieto-germană din august 1939, nu au surprins lumea diplomatică[49]. Acestea erau vizibile pentru orice om politic şi diplomat al epocii, inclusiv pentru români. În aceste condiții România a trebuit să-şi adapteze sistemul securității naționale şi conduita diplomatică în funcție de noua conjunctură internațională. Oamenii politici români erau nevoiți, din rațiuni de securitate a frontierelor contestate de vecinii care promovau o politică revizionistă agresivă, să caute soluții pentru a proteja România împotriva potențialelor amenințări la adresa sa[50]. Semnalul a fost dat de însuşi regele Carol al II-lea, care, în noiembrie 1938, a întreprins un turneu diplomatic la Londra, Paris şi Bruxelles. Demersul regelui nu s-a soldat cu rezultatele dorite de România. Cererile de ajutor au avut un oarecare ecou în domeniul relațiilor comerciale, dar nu şi în sporirea livrărilor de armament. Marea Britanie, care nu avusese înainte de anul 1938 o politică economică bine conturată față de Europa Central-Răsăriteană, în general, şi față de România, în mod special, şi-a modificat atitudinea față de această parte a

[46] Acad. Florin Constantiniu, „Săptămâna patimilor (23–28 iunie 1940). Cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei”, în „Revista Art-Emis”, 15 februarie 2012, online https://www.art-emis.ro/istorie/saptamana-patimilor-23-28-iunie-1940-cedarea-basarabiei-si-a-nordului-bucovinei (2 aprilie 2019).

[47] Klára Fabianková, *op. cit*., p. 123.

[48] Apud Florin Constantiniu, *Între Hitler şi Stalin. România şi Pactul Ribbentrop-Molotov*, Bucureşti, Editura Danubius, 1991, p. 110.

[49] Alberto Basciani, „La Romania e il patto Molotov-Ribbentrop”, în Alberto Basciani, Antonio Macchia, Valentina Sommella, *Il patto Ribbentrop-Molotov, l'Italia e l'Europa (1939–1941)*, ARACNE editrice S.r.l. Roma, 2013, p. 263–264.

[50] Rebecca Haynes, *Politica României față de Germania între 1936–1940*, Iaşi, Editura Polirom, 2003, p. 18.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

Europei, în sensul că britanicii au pus la punct o contraofensivă economică în detrimentul Germaniei[51]. La finalul acestei dezamăgitoare călătorii diplomatice, s-a întâlnit cu Adolf Hitler la Berghof, în 24 noiembrie 1938[52]. Suveranul român a dorit să obțină de la dictatorul nazist unele garanții de securitate, însă reprezentanții diplomației germane din Bucureşti recomandau prudența[53]. Rezultatul a fost negativ, deşi regele l-a asigurat pe Hitler că România nu va renunța niciodată la atitudinea sa tradițională antisovietică şi anticomunistă[54]. Singurul rezultat concret a fost sporirea colaborării în domeniul economic, unde Germania avea preponderența încă din anii precedenți în raport cu Marea Britanie şi Franța. La nivelul anului 1937, importurile realizate din România de către Germania erau de 830,3 milioane de lei, ale Marii Britanii la jumătate din cele germane (434,2 milioane de lei), iar cele franceze aproape nesemnificative (16,2 milioane de lei).

În aceste condiții, România şi-a propus să dezvolte relații economice cu Germania fără a fi obligată să renunțe la protecția aliaților săi occidentali[55], să realizeze o politică de balans între centrele de putere ce se prefigurau a fi determinante în evoluțiile geopolitice ulterioare. Această reacție la evenimentele geopolitice în desfăşurare s-a dovedit a fi nerealistă. Regele Carol al II-lea a continuat să privească aceste evoluții exclusiv printr-un cadru de interpretare ideologic. Iată cum descria Armand Călinescu poziția monarhului român în aceste împrejurări: „Merg cu Gafencu la rege. Îl găsesc impresionat, dar neschimbat! Tot antigerman şi profrancofil, proanglofil. Crede că am urmat o bună politică”[56]. Această politică de balans geopolitic avea la bază o percepție (care s-a dovedit a fi nerealistă) asupra evoluțiilor raporturilor de putere şi interes între Marea Britanie şi Franța, pe de o parte, şi Germania şi Uniunea Sovietică, pe de alta. A existat speranța că se va produce o apropiere între marile puteri democratice din vestul Europei şi Germania, ceea ce le-ar fi permis să păstreze cooperarea cu germanii fără să-şi deterioreze legăturile pe care le aveau cu Franța şi Marea Britanie[57].

Aceste iluzii geopolitice de la Bucureşti au fost întreținute şi de marii aliați occidentali ai României, care, deşi erau convinşi, în primăvara anului 1939, că arhitectura de securitate fondată pe principiile Ligii Națiunii nu mai este funcțională, au oferit garanții de securitate țărilor aflate în vizorul expansiunii germane, inclusiv României. Oficialii britanici au întreprins o asemenea acțiune diplomatică mizând pe faptul că aceasta va fi de ajuns să-l tempereze pe Hitler în tentativa sa de instaurare

[51] Sorin Arhire, *Marea Britanie şi România (1936–1941). Relații politice, economice şi culturale*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2015, p. 164.

[52] Andreas Hillgruber, *Hitler, regele Carol şi mareşalul Antonescu: Relațiile germano-române (1938–1944)*, Iaşi, Editura Humanitas, 1994, p. 82.

[53] *Ibidem*, p. 79.

[54] Alberto Basciani, *op. cit.*, p. 264.

[55] I. Benditer, Ion Ciupercă, „Relații româno-germane în perioada 1928–1932”, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iaşi, nr. 8, 1971, p. 317–330.

[56] Apud Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 165.

[57] Vezi, pe larg: Sorin Arhire, *op. cit.*, p. 67–99.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

a unei dominații germane în Europa Sud-Estică. Formulate în termeni generali, garanțiile puteau fi puse în aplicare într-o oarecare măsură în situația existenței unei agresiuni germane împotriva teritoriul românesc, dar acestea aveau șanse extrem de mici de a fi valabile în cazul unui atac sovietic, întrucât eventualul ajutor britanic dat României depindea în totalitate de atitudinea pe care ar fi avut-o Turcia[58]. Garanțiile aveau un grad ridicat de ambiguitate deoarece, pe de o parte, Franța şi Anglia acordau garanția României prin care se asigura menținerea independenței statului, nu şi integritatea sa teritorială[59], iar pe de alta acestea nu funcționau decât în privința unei agresiuni germane, nu şi sovietice.

Comportamentul britanic față de România a avut şi rațiuni geopolitice, generat de factori obiectivi, dar şi subiectivi. Implicarea unei mari puteri în securitatea unui spațiu este determinată de interese şi de contextul geopolitic al relațiilor de putere din acel spațiu. Dacă analizăm interesele Angliei şi Franței în spațiul românesc, se poate lesne observa că din punct de vedere economic şi financiar acestea erau nesemnificative în raport cu volumul de ansamblu al schimburilor comerciale, iar cele de ordin politic erau predominante. În anul 1939 Germania deținea preponderența cu o cotă de 32% în exporturile României şi de circa 40% din importuri[60]. Acest aspect era subliniat de Petrescu-Comnen care, într-o declarație făcută presei în 6 aprilie 1938, atrăgea atenția asupra faptului că „Sistemul de alianțe al României din perioada interbelică, admirabil în logica articulării sale, avea o mare carență: între România, pe de o parte, şi Franța şi Marea Britanie, pe de alta, relațiile economice rămâneau firave: între marile democrații apusene şi România nu exista o solidaritate economică în măsură să o consolideze pe cea politică. În schimb, economiile României şi Germaniei erau complementare: prima exporta petrol şi grâne în Germania şi importa de acolo produse industriale. Adversitatea politică era aici contrabalansată de interese economice reciproce”[61]. Cunoscutul publicist britanic Wickam Steed a prezentat în termenii realismului politic comportamentul Marii Britanii, în anul 1938, față de țările din sud-estul continentului european: „Anglia va apăra acele lucruri pe care, la urma urmelor, ar fi silită să le apere (…). Interesul ei se îndreaptă înspre acele ținuturi europene, unde lupta pentru expansiunea economică poate avea şi unele înrâuriri politice, punând în primejdie acele lucruri pe care, la urma urmelor, Anglia ar fi silită să le apere”[62].

Din această perspectivă, interesele geopolitice ale Germaniei în România erau preponderent mai importante decât ale anglo-francezilor. Surprinzător pentru analistul geopolitician de astăzi, Reich-ul nazist a adoptat față de spațiul românesc, în

[58] Sorin Arhire, „«Cazul Tilea» şi garanțiile britanice din 13 aprilie 1939”, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, Sebeş, nr. 9, 2017, p. 390.

[59] Alberto Basciani, *op. cit.*, p. 267.

[60] Gheorghe Zaman and George Georgescu, „A retrospective study on Romania’s external trade in the past 100 years”, în „Munich Personal RePEc Archive”, October 2018, online https://mpra.ub.uni-muenchen.de/89707/1/MPRA_paper_89707.pdf (2 aprilie 2019).

[61] Apud Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, p. 352.

[62] Apud Sorin Arhire, *op. cit.*, p. 166–167.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

perioada premergătoare şi după încheierea pactului cu URSS, instrumente şi mecanisme de control care se pot încadra în teoriile *soft power* apărute în epoca post-război rece. Având trupele în apropierea graniţelor României, Berlinul nu a trecut la o invazie de tip clasic, aşa cum avea să procedeze Moscova în 28 iunie – 3 iulie 1940, ci a desfăşurat o intensă campanie diplomatică menită „să întărească poziţia sa economică în România şi să-şi asigure monopolul exportului petrolului din această ţară”[63]. Astfel, guvernul român a acceptat să semneze tratatul economic cu Germania, în 23 martie 1939, prin care această mare putere îşi instituţionaliza preponderenţa economică. Grigore Gafencu caracteriza acest acord ca fiind „o faptă de bună gospodărie şi un paratrăsnet politic”[64]. Este surprinzătoare miopia geopolitică a liderilor de la Bucureşti, potrivit cărora odată cu parafarea acestui acord comercial se obţinea şi garanţia frontierelor statului român, consacrate prin tratatele care au pus capăt primei conflagraţii mondiale. „Paratrăsnetul” identificat de Grigore Gafencu avea atâta valoare, cât şi garanţiile obţinute de la britanici, deoarece şi Berlinul va garanta statul român doar în raport cu interesele negociate cu Moscova şi cu cele care asigurau pentru Germania statutul de aliat din partea Ungariei.

Astfel, în august 1939, practic, întregul eşafodaj geopolitic pe care se sprijinea arhitectura de securitate a graniţelor României a căzut. Prin încheierea pactului sovieto-german din 23 august 1939 s-a schimbat radical poziţia geostrategică a României şi s-a micşorat posibilitatea de a se manifesta în conformitate cu opţiunile sale. Trebuia să caute noi soluţii pentru a-şi apăra independenţa şi suveranitatea naţională şi să facă o reorientare a politicii sale externe.

Conducerea politică şi militară a statului român avea la dispoziţie două variante: una era cea a alinierii la un centru de putere (alături de blocul anglo-franco-polon; sau de partea Germaniei), iar alta neutralitatea pentru care s-a optat, în cele din urmă, în şedinţa Consiliului de Coroană, întrunit la 6 septembrie 1939[65]. Consiliul de Coroană a cerut guvernului „observarea strictă a regulilor neutralităţii stabilite prin convenţiile internaţionale faţă de beligeranţii din actualul conflict”[66]. A fost singura reacţie posibilă în situaţia geopolitică dificilă în care România intrase. La acea dată, din punct de vedere politic, manevrele diplomatice se restrânsese atât de mult încât autorităţile nu aveau decât să aştepte desfăşurarea evenimentelor. Se adeverea ceea ce Nicolae Titulescu intuia încă din 1937, că adversităţile ideologice nu vor împiedica o colaborare între URSS şi Germania, iar „apropierea ruso-germană va avea loc fără noi şi împotriva noastră”[67]. Dovada că fundamentele politicii externe ale statelor nu mai erau cele ale diplomaţiei clasice, ci se sprijineau pe raţiuni de ordin geopolitic şi geostrategic, este şi faptul că dictatorul comunist de la

[63] Valeriu Fl. Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Iaşi, Editura Junimea, 1991, p. 43.
[64] Grigore Gafencu, *Însemnări politice. 1929–1939*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 339.
[65] Valeriu Fl. Dobrinescu, *op. cit*., p. 60–61.
[66] Pentru mai multe detalii, vezi: Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Bucureşti, 1997, p. 180–182.
[67] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, ediţie îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu şi Ion M. Oprea, Bucureşti, Eitura Enciclopedică, 1994, p. 131

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

Moscova nu a avut nici cea mai mică reținere în a negocia soarta popoarelor din spațiile cu care tratase anterior cu naziştii şi cu liderii marilor democrații occidentale, peste numai cinci ani[68].

După ce sovieticii au „rezolvat" problema polonează şi a „securității lor în regiunea baltică", au trecut la materializarea pretențiilor teritoriale față de România. Etapa amenințărilor diplomatice (discursul lui Molotov în Sovietul Suprem din 29 martie 1940)[69] a fost rapid arsă, iar Kremlinul a trecut la realizarea dispozitivului strategic şi militar de agresiune împotriva României[70]. În acel moment, nici opinia publică şi nici chiar autoritățile române nu îşi puteau imagina ce avea să urmeze, deşi informațiile circulau atât în mediul diplomatic, cât mai ales în cel privat.

Vestea că Franța a capitulat a fost percepută la Bucureşti ca un adevărat şoc geopolitic. România îşi construise sistemul de securitate în mare parte pe credința că marile puteri occidentale democratice, în special Franța, o vor ajuta. Din acest moment, apărarea granițelor amenințate de vecinii revizionişti trebuia făcută doar prin eforturi proprii. Jocul politic al regelui Carol de până atunci în politica externă a României, considerat de multă lume abil, nu mai putea fi continuat. Pentru mulți, soluția era o aliniere a Bucureştiului la centrul de putere de la Berlin[71]. S-a optat pentru a salva statul, nu şi granițele sale.

În aceste împrejurări, V. Molotov l-a informat pe ambasadorul german la Moscova, contele von Schulenburg, că „soluționarea problemei Basarabiei nu mai permite nici o amânare"[72]. Având, în 26 iunie 1940, încuviințarea Germaniei pentru „revizuirea" frontierelor sovieto-române, guvernul sovietic a prezentat câteva ore mai târziu lui Gh. Davidescu, ambasadorul României la Moscova, o notă ultimativă adresată guvernului de la București, prin care se cerea imediata evacuare a Basarabiei şi a nordului Bucovinei[73]. Odată cu înmânarea documentului, ministrul român la Moscova a primit şi o serie de reproşuri, ceea ce depăşea orice normă a protocolului diplomatic: „România s-a folosit de slăbiciunea Uniunii Sovietice din 1918, ocupând Basarabia populată în principal cu ucraineni. Acum, în 1940, slăbiciunea militară a URSS este de domeniul trecutului, iar situația internațională cere o rezolvare rapidă a problemelor moştenite din trecut, iar pentru a pune bazele unei păci solide între țări, guvernul sovietic cere înapoierea imediată a Basarabiei

[68] Prof. Gh. Buzatu, *PACTUL Ribbentrop-Molotov este TOTALMENTE NUL. Secretele PROTOCOLULUI SECRET din 23 AUGUST 1939*, online http://www.ziaristionline.ro/2015/08/23/prof-gh-buzatu-pactul-ribbentrop-molotov-este-totalmente-nul-secretele-protocolului-secret-din-23-august-1939-exlusiv-ziaristi-online (2 aprilie 2019).

[69] Vitalie Văratic, Ion Şişcanu, (ed.), *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, Chişinău, Editura „Universitas", 1991, p. 7.

[70] Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României. 1939–1947*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1994, p. 8.

[71] Rosa Goldschmidt Waldeck, *Athénée Palace*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 19–20, citat în Sorin Arhire, *op. cit*., p. 166.

[72] *23 august 1944. Documente*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 77.

[73] *Ibidem*, p. 80–85.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

Uniunii Sovietice”[74]. Referitor la motivul pentru care au cerut şi Bucovina, sovieticii erau de părere că această zonă ar putea reprezenta „într-o măsură neînsemnată”, un mijloc de despăgubire a acelei „mari pierderi” care a fost pricinuită URSS-ului şi populaţiei Basarabiei prin dominaţia de 22 ani a României în Basarabia. Încercările diplomatului român de a arăta drepturile istorice, etnice şi politice ale României asupra Basarabiei şi a faptului că Bucovina nu a fost niciodată sub stăpânire rusească nu au avut nici un ecou. Molotov nu a luat în consideraţie nici argumentele statistice cu datele exacte privind populaţia Basarabiei şi a Bucovinei, nici tratatele internaţionale care confirmau dreptul Statului Român asupra acestor teritorii. Politica de expansiune imperială a Moscovei către vest avea raţiuni geopolitice şi nu de drept internaţional.

Cererea sovietică privind teritoriul Bucovinei a fost interpretată în diferite chei de lectură atât în istoriografia românească, cât şi în cea germană. Florin Constantiniu considera că Stalin s-a folosit de ambiguitatea articolului 3 al protocolului pentru a cere Bucovina de la guvernul român[75]. Această ipoteză a fost emisă şi de cercetătoarea germană Ingeborg Fleischhauer, care arată că ambiguitatea formulării articolului 3 al Protocolului adiţional secret a permis lui Stalin să creadă că Reichul se dezinteresează politic de întreg sud-estul european (deci şi de Bucovina)[76]. Ion Constantin crede că reacţia Berlinului de a apăra *status-quo*-ul Bucovinei se datora faptului că acest teritoriu aparţinuse Imperiului austriac, iar Austria era acum o posesiune germană. Este mai degrabă un prim semnal geopolitic pentru Germania nazistă care arăta liderului nazist că înţelegerea cu Moscova este doar un răstimp de pregătire a unei ofensive militare sovietice spre vest[77]. Liderii de la Kremlin puteau invoca orice pretext pentru a ascunde raţiunile de ordin strategic şi militar. Este foarte posibil ca strategii militari nazişti să nu se fi lăsaţi păcăliţi şi să-şi fi adus aminte care a fost direcţia principală de ofensivă a imperiului ţarist spre Berlin în prima conflagraţie mondială. De aceea, la primirea notei care se referea şi la Bucovina, Hitler ar fi strigat: „Nu vreau să fiu luat drept un imbecil de către ruşi!”[78] În această grilă de lectură putem citi şi afirmaţiile ministrului de externe german Joachim von Ribbentrop, care, în memoriile sale, preciza: „Faptul că urma să fie ocupată partea de Nord a Bucovinei, străvechi pământ al Coroanei austriece, l-a zguduit pe Hitler. El a recepţionat acest pas al lui Stalin drept un indiciu al presiunii ruseşti către Vest”[79]. Este momentul în care proaspeţii aliaţi începeau cursa pregătirilor

[74] Emilian Bold, Răzvan-Ovidiu Locovei, *Relaţiile româno-sovietice (1918–1941)*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 284.

[75] Florin Constantiniu, „Săptămâna patimilor (23–28 iunie 1940). Cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei”, în „Art-Emis”, 15 februarie 2012, online vezi adresa

[76] Ion Constantin, „Problema Bucovinei între semnarea anexei secrete a Pactului Molotov-Ribbentrop şi nota ultimativă sovietică din 26 iunie 1940”, în „Periscop”, anul XI, nr. 2 (42) aprilie – iunie 2018, p. 20.

[77] Ion Constantin, *op. cit*., p. 21.

[78] *Ibidem*, p. 20.

[79] *Ibidem*, p. 23.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

de război care se va declanşa în 22 iunie 1941 şi care va conduce la cu totul alt peisaj geopolitic în Europa. Controversa istorică este legată de exactitatea momentului în care au fost ordonate elaborarea planurilor de campanie. Unii istorici ruşi consideră că Hitler a cerut Marelui Cartier General să elaboreze un plan de invazie în Est – cunoscut ulterior ca Directiva 21/Planul Barbarossa – imediat după capitularea Franței[80], în timp ce occidentalii cred că la sfârşitul lunii iulie 1940[81]. Această dispută nu modifică imaginea asupra intențiilor geopolitice ale celor doi lideri.

Pierderile teritoriale în fața URSS scoteau în evidență erorile liderilor de la București, care au construit un sistem de securitate a frontierelor României pe garanții care nu aveau la bază o minimă evaluare geopolitică a mutațiilor posibile în balanța de putere pe continent, dar şi în politica de alianțe şi interese ale marilor puteri. În aceste condiții, în 1 iulie 1940 guvernul român a renunțat la garanțiile de securitate oferite de Marea Britanie în aprilie 1939, iar la 4 iulie s-a format un nou guvern condus de Ion Gigurtu, cu Mihail Manoilescu la Externe şi Horia Sima ca ministru al Culturii. Majoritatea membrilor cabinetului erau cunoscuți în țară şi în afară ca fiind filogermani. Prezența conducătorului Mişcării Legionare în guvern nu poate fi interpretată altfel decât ca o dorință a regelui Carol al II-lea de a întări ideea că România se aliniase total la politica Axei. Pentru a fi mai convingător, noul guvern a retras România din Liga Națiunilor, în 11 iulie 1940, pentru ca mai apoi să proclame aderarea statului român la noua ordine instaurată în Europa de Germania celui de-al Treilea Reich[82]. Pentru români, a început o perioadă extrem de complicată şi dramatică în care destinul istoric a depins nu de voința lor, ci de evoluțiile geopolitice şi geostrategice de pe continentul european. Cercetarea şi studierea anilor care au premers şi apoi au urmat pactului Ribbentrop-Molotov s-au făcut de cele mai multe ori prin grila ideologiei care a dominat în societatea românească, iar imaginea rezultată a fost puternic deformată.

Concluzii

Pactul de neagresiune sovieto-german din 1939, „întărit" de protocolul adițional secret semnat concomitent la Moscova, precum şi toate documentele secrete şi nesecrete convenite în următorii doi ani între Berlin şi Kremlin au afectat într-o măsură decisivă situația geopolitică a Europei de Est, înlesnind nu numai izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, ci, mai mult, prin forța desfăşurărilor impuse de conflict şi prin prisma consecințelor rezultate, au contribuit la modificarea configurației granițelor unor țări din zonă şi, deopotrivă, au predeterminat schimbarea pentru

[80] Oleg Nazarov, *Operation Barbarossa and the Myth of the Preventive War*, online http://zinovievclub.com/main/20151215/5280.html (12 aprilie 2019).

[81] David C. Gompert, Hans Binnendijk, Bonny Lin, *Blinders, Blunders, and Wars. What America and China can learn*, RAND Corporation, Santa Monica, California, 2014, p. 84.

[82] Sorin Arhire, *Politica externă a României 1920–1940* (II), p. 309, online https://www.cclbsebes.ro/docs/Sebus_4_2012/16_S_Arhire.pdf (12 aprilie 2019).

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)

mai multe decenii a regimurilor politice din Europa Est-Centrală. Înțelegerile dintre marile puteri pe anumite spații de interes strategic sau de altă natură, așa cum s-a întâmplat la 23 august 1939, apar ca urmare a dinamicii geopolitice şi geostrategice, a percepțiilor sau a erorilor de calcul geopolitic şi mai puțin din cauza convingerilor ideologice pe care liderii le promovează. Este, poate, una din principalele lecții ale „pactului de neagresiune" sovieto-german. Interesele geopolitice ale unei mari puteri (URSS, în cazul de față) pentru un spațiu de interes strategic nu sunt de scurtă durată sau conjuncturale. Stalin, când a negociat cu Churchill în octombrie 1944 ceea ce negociase cu Ribbentrop şi Hitler în august 1939, a invocat argumente de ordin strategic pentru a-şi prezerva glacis-ul de securitate în partea de vest a imperiului.

Geopolitica, şi nu ideologia, va dicta şi pentru viitor liniile de evoluție istorică din acest spațiu în care se întâlnesc şi, uneori, se ciocnesc interesele Vestului cu cele ale Estului.

BDD-A32705 © 2019 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:43 UTC)